

A HONVÉDZÁSZLÓK

A TÖRTÉNELEMNEK azelőtt lassú méltósággal hömpölygő folyama az első világháború óta beléje ömlő problémák sokaságától megduzzadt, kiáradt és eddig még sohasem látott vad iramban robajlik el most ámuló szemünk előtt. És mégis, az események iramától meg nem szédülve a magyarság, amikor csak alkalma nyílik rá, a múlt felé is fordítja tekintetét. Vissza-visszapillant az ország változatos, sokszor és néha hosszan tragikus, de ugyanannyiszor és tartósabban diadalmas múltjára, melyből annyi nagy és hű magyar, annyi eszményi hős, annyi vértanú és oly sok áldozat intő, óvó, lelkesítő és magával ragadó példája ragyog felé. A jövő mindig bizonytalan. A múlt: ez az a biztos valami, melyben megkapaszkodva, kevésbé veszélyes a jelen szakadékein át a jövő felé vezető útunk. Hiszen a múltat tisztelni és fűrkészni annyi, mint belőle tanulságot és erőt meríteni. Tévedhetetlen, ősi ösztön sugallja ezt mindnyájunknak. Intelmé ha nem is értik, de érzik a tömegek is. Fontos azonban, hogy ehhez szabassák magatartásukat, melyért felelősséget vállalhatnak az utókor előtt. Halottak és holt tárgyak néha még az élőknel is harsányabb mementőt kiáltanak fülünkbe. A sors forgandóságára emlékeztetnek, mint a compiégnei fegyverszünet hírheft vasúti étkezőkocsija, mely 22 esztendő alatt, erdei vágányán állva is, irtózatot utat tett meg a dicsőség és bukás legszélsőbb határai között s most Berlinben regél erről. Vagy a Sasfiók koporsója, mely 108 év múltán tette meg legutolsó útját, a bécsi kapucinus sírbolttól az Invalidusok palotájának templomáig, hogy végre odasimulhasson, ahová lakója életében oly emésztően vágyakozott, a világverő és bukott császár, de szerető apa koporsójához. És végül, hogy szívünkhöz mindennél közelebb álló példát említsek, 92 év után, de talán soha jobbkor, most tette meg távolságban és jelentőségben egyként hatalmas útját az az 56 honvédzászló, melyet a világsi fegyverletétel után győzelmi jelül vittek a cárok moszkvai kincstárába. Az új szomszédtság küszöbén, a nála hagyományos kenyér és só nyújtása helyett, finoman és lekötelezően hat az a gavalléros mozdulat, mellyel szabadságharcunk vérrel és könnyel szentelt emlékeit átnyújtotta, visszaajándékozta az a nép, mely valamikor cárja parancsára csak azért vonult ellenünk, hogy a hadi mérlegnek már javunkra billent serpenyőjét saját erejének latbavetésével szövetségese javára ellensúlyozza. Sem mi, sem ők nem felejtették el, hogy ez csak szívós, kemény, férfias, de lovagias küzdelem után sikerült. Ennek tanulsága mindkettőnké. A zászlók értelme

azonban főleg nekünk szól. 92 év előtt a csatasorok élén lobogó részesei voltak, ma némaságukban is beszédes regélői annak a páratlan küzdelemnek, melyre az akkor is forrongásban levő világ csodálattal figyelt. Ha meghallgatjuk őket, többet mondanak el, mint más, fényesebb sorsú zászlók. Hiszen már keletkezésük történetében is különböznek tőlük.

1848 tavaszáig nem volt önálló magyar nemzeti haderő. A császári királyi hadseregben a magyar ifjak idegen vezényszóra, idegen jelvények és színek és többnyire idegen előjárók alatt szolgáltak. Hazai kiegészítésű ezredeink nagyrésze külföldön állomásozott, helyettük számos osztrák csapattest volt nálunk. Amikor tehát az újonnan szentesített törvények értelmében, az állandó hadsereg mellett felállítandó nemzetőrség szervezésére került a sor, úgyszólván napok alatt kellett a legelemibb kérdéseket is, még pedig alapvetően megoldani. A nemzetőrség ruházatahoz mintául a már régebben létező városi polgárőrségeknél kialakult magyaros öltözeti darabok szolgáltak, így a gyalogosok térdigérő atillája is, mely viszont az akkor viselt polgári atillából fejlődött. A csákó a hadsereg magyar gyalogságának és huszárságának csákójához, a deréköv mindkettőéhez igazodott, nagyjában azzal a különbséggel, hogy a hadsereg fekete-sárga színei helyébe mindenütt a piros-fehér-zöld trikolor lépett. Az egyenruházat kérdéseit tehát főleg a már létező minták magyaros jellegű átalakításával oldották meg. Egyes megoldásokat a szükség, illetve a lehetőség irányított. Így például a délvidéki forrongás hatása alatt május 16-án létesített s a helyi nemzetőrségtől lényegesen különböző „rendes nemzetőrség“ (néhány nap múlva „honvédsereg“) gyalogsága csak azért kapott bamaszínű atillát, mert az óbudai katonai ruhatárban éppen nagyobb mennyiségű barna posztókészletet találtak, amely egyébként a hadsereg tüzérségének volt szánva. A zászlókérdésen sem sokat törték a fejüket. Mintául alak, méret és beosztás tekintetében ismét a hadsereg zászlói szolgáltak, de a császári jelvények és színek helyébe a magyar került. Valami egészen újat kitalálni időpocsékolás lett volna. Így nagyjában hibátlanul és ízléssel intézték el a legsürgősebb teendőket s olyan tradícióknak vetették meg alapját, amelyekből a kiegyezés utáni, sőt még a mai honvédség is merített. Hogy pedig szervezőképességért nem kellett a szomszédba mennünk, azt legjobban bizonyítja az, hogy az óbudai ruhatár talpraesett totumfactumja színmagyar ember volt: Tánczosí Nyitray József, közlegényből lett, már 37. életévében levő cs. kir. hadnagy.

Életrajzában azt olvassuk, hogy az „1848 évben, az óbudai ruhabizottmánynál volt alkalmazva s midőn a haza védelmére felajánló szolgálatát, István nádor által az első honvéd zászlóaljhoz főhadnaggyá nevezetett s midőn a zászlóalj az alvidékre a rác-szerb lázadás elnyomására indult, a magyar minisztérium felismervén benne a ruhabizottmányi szakavatottságot, mellyel a hazának sokkal lényegesebb szolgálatot tehet, mint karddal kezében a síkon, őt az országos ruhabizottmány szervezésével bízta meg. Nyitray az egész honvéd hadsereget bámulandó gyorsasággal szerelte fel s úgyszólván észrevétlenül állítá elő a százezernyi ruhakészletet. Minek folytán még az 1848-iki országgyűlésen nyilvánosan meg lön dicsérve erélyes és lelkiismeretes működéséért.¹⁰ Három ízben menekült a ruhatárral s három millió forint értékű ruhakészlettel, mint alezredes esett Aradon a császáriak kezébe. Előbb kötél általi halálra, majd kegyelemből 16 évi várfogságra ítélték, melyből 2 évet töltött ki. 1857-ben kézimunkakiállítást, 1858-ban a dunaföldvári tűzkárosultak javára hangversenyeket rendez, 1861-ben Tolna megye számvevője. 1869-ben a király őrnaggyá és a honvéd központi ruhatár elnökévé nevezte ki. (Egervári Ödön: Honvéd törzstisztek albuma. Pest, 1870).

A hivatalos Közlöny elég későn, július 11-én közölte az új honvéd-és nemzetőrsereg zászlóinak leírását. Ez okozta azt, hogy különösen az első zászlók, melyeket a honleányt buzgóság előbb készített el, sokban külön-

bőznek a későbbiektől, ami azonban a legkevésbé lényeges. A Közlönyben megjelent rendelet is szükséztá, amint ez a lázas napok természetéhez illik is.

A gyalogsági zászló leírása így hangzott: (a régi hossz mérték helyett centiméterben közlöm) „Rúdja, a nemzeti három színekkel festve és fehér szegekkel kivervé, 314 cm hosszú. Felső végén egy lándzsaalakú, 15V2 cm hosszú fehér fémhegy, ennek oldalán a honi címer, a másikon V. F. (Ötödik Ferdinánd) neve van bevésvé. Lobogója fehér selyem kelméből, a szegéllyel együtt hossza átmérője 179 cm, szélessége a rúdnál 125 cm. Jobb oldalán a magyarországi, a balon a megyei címer aránylagos nagyságra festve. Három oldalán levő szegélye 15V2 cm széles és nemzeti színekkel háromszögű darabokra osztva, körül festett. Tokja fekete viaszkos vászon, rája fehér betűkkel a zászlóalj neve és száma kiírva. A lovassági zászlónak rúdja 221 cm hosszú, egyébiránt olyan, mint a gyalogosoké, rajta közepén egy 31 cm-es vasrúdacska, futó karikával. Lobogója fehér selyem kelméből, a szegéllyel együtt hossza átmérője 72 cm, szélessége szintén 72 cm. Címerek rajta, mint a gyalogsági zászlón. Szegélye 7 cm széles, úgy mint a gyalogoké festve. Tokja szintén mint a gyalog zászlóé.“

Ez a szabály nemsokára annyiban változott, hogy a honvédsapátok zászlóinak lándzsarésze sárga fémből készült, a megyecímer helyére pedig Magyarország védőasszonyának képe került. A mozgalmas időkben persze nem sikerült mindenütt a megfelelő, tartósabb anyagokat beszerezni, vagy nem találtak ügyesebb festőt, vagy pedig a zászlóanya, esetleg a hölgybizottság buzgalma lőtt túl a célon. Így a szegélyzet piros-fehér-zöld háromszögeit sokan hurkolt ezüstfónául díszítették, mások a zászló lapjaira feliratokat hímeztek. A legtöbb zászlóra ugyan csak felíratos szalagokat erősítettek. Ma már sajnálhatjuk, hogy a zászlót viselő csapat megnevezése, vagy a csapatot kiállító törvényhatóság címere a legtöbb zászlóról hiányzik s a kevés megmaradt szalagról is csak a jelmondatok olvashatók le, mivel így semmiféle támpontunk nincs közelebbi meghatározásunkhoz. Mindez áll a szabadságharc folyamán időnként felállított új honvédsapátok zászlóira is. Változás már csak a debreceni függetlenségi nyilatkozat után történt. Az 1849. április 14. után felállított, tehát 72-nél magasabb számú honvéd zászlóaljak zászlóinak csúcsáról eltűnt az V. F. monogram, a zászlólap egyik oldalán levő ország-címerről pedig a szent korona képe. Ennek helyére ezután a babér- és tölgyággal koszorúzott görbe magyar kard, itt-ott a Kossuth-kalap került. A változtatást néhol a régebbi zászlókon is végrehajtották, amit könnyű megállapítani. Ennek alapján tehát legalább is megtudhatunk annyit, hogy valamely honvédzászló az 1—72. vagy a 73—150. számú zászlóalj-csoportok melyikének tulajdonába tartozott. Utóbbiak közé soroltak a honvédsereg zászlóaljai közé beiktatott volt császári királyi sorhadbeli zászlóaljak is.

A zászlók különböző pályafutásáról, a hozzájuk fűződő dicső vagy szomorú eseményekről számos elszórt adatunk van. Egyesekről tudjuk, hogy mikor és kik készítették, mikor és hol szentelték fel, ki volt hordozójuk, mely csatákban vettek részt, hol kerültek veszélybe, kik védték meg őket, kik estek el alattuk. Némelyikről azt is megállapíthatjuk, hogy az egész csapat vitéz magatartásának jutalmául magát a zászlót díszítették fel a 3. osztályú katonai érdemjellel. Egy ilyen a Moszkvából hazatért zászlók között is akad. Feljegyzéseink vannak zászlókról, melyek véres kézítésében a császáriak kezére jutottak. Ilyen volt a pesti 1. honvéd zászlóaljé is, melyet 1849. július 2-án az ácsi erdei harcban ragadtak el. E naptól fogva a zászlóalj egy fekete viaszkosvászon behuzatú üres rúddal vonult ki. Az elvesztett zászlót, melynek ezüsttel kivarrott szalagját gróf Batthyány Lajosné, a miniszterelnök felesége készítette, zsákmányolja, egy stájer főhadnagy, a szigorú parancs ellenére nem égette el teljesen. Lapját elrejtette és később hazavitte. Hagyatékából nemrégén szerezték meg a M. Kir. Hadimúzeum.

Sajnos, a cászári kézre harc közben ugyan kis számban, de a fegyverletel-
leknél annál nagyobb számban került honvédszászlók mind és véglegesen
elvesztek számunkra. A lázadóknak minősített honvédcapatok drága erek-
lyéit nem tekintették szokás szerint győzelmi jelnek, nem gyűjtötték össze
a bécsi arzenál díszcsamokában, hanem szemétként égették el még a hely-
színen. Nem így az oroszok.

Görgey serege először az ácsi csatában jutott velük érintkezésbe.
Súlyos fejsébét is e napon orosz ágyúgolyó szilánkjá okozta. Komáromból
történt elvonulása után már kizárólag orosz seregekkel állott szemben.
Ettől fogva zászlóit is az orosz túlerő setét fellege árnyékolta be. A váci
csata után, melyben halálos ölelésükből kisiklania sikerült, Balassagyarmaton,
Miskolcon, Tokajon át Nagyvárad felé, mindenütt orosz seregek között
kanyarog. Közben az udvariasság és kölcsönös tisztelet minden jelétől
kísért tárgyalásokat is folytat velük. Pisztolyokat cserél. De szemét a Dél-
vidékre szegzi, hol egyesülni akar az erdélyi sereggel. Végül Nagyváradon
át Aradra ér. A temesvári csatavesztés hírére Kossuthtól átveszi a teljhatal-
mat s az utolsó nagy kérdés mered eléje. Tisztikara az orosz előtt való
fegyverletelre szavaz. S a szabadságharc legdicsebb múltú serege 1849.
augusztus 13-án nem az osztrák császári sereg előtt, melyet csaták soroza-
tában vert meg és hajtott maga előtt, hanem utolsó, önértetes fordulattal
a cári túlerő előtt teszi le fegyverét, bízva az orosz részről annyi alakban
megnyilvánult rokonszenvben és lovagiasságban, melyet a császáriak részé-
ről nem várhatott. A világosi várrom alatt elterülő szállósi rónán, az utolsó
napokban hozzá csatlakozott csapatokkal és menekülőkkal megnőtt magyar
honvédsereg 11 tábornoka, 1426 törzs- és főtisztje és 29.452 főnyi legénysége
adta meg magát az elkerülhetetlen sorsnak, melyet most az orosz sereg
képviselt. Az átadott hadianyag részletes jegyzékéből csak a 20.633 puskát,
kurtályt és karabélyt, 34.500 puskatöltényt, 6783 lovassági kardot, 141
löveget, 405 lándzsát, 88 kaszát, 56 ásót, 43 fejszét és 7 baltát emelem ki,
hogy velük a különben is elcsigázott és reményevesztett sereg küzdőképés-
ségét és esélyeit jellemezzem. Ott voltak köztük halomba dobva a zászlók
is: 60 darab. A részletezés szerint 29 zászló és 31 lobogó, mely utóbbiak
egy része alkalmasint a szabályoktól nagyon eltérő rögtönzésekből állott.

A következő napokban fokozatosan széjjelágazott a hadifogságba
jutott magyar főhadsereg alkotóelemeinek sorsa. Az oroszok a volt fővezért,
valamint 3000 szekéren a hadizsákmányt Nagyváradra vitték, a tisztikart
és legénységet Gyulára. Azután ismét változott a helyzet: jöttek a császár-
riak, átvették a hadizsákmányt és az ország katonai raktáiraiba irányították.
A tisztikarból kiválogatták a volt császáriakat és Aradra kísérték, hol börtön-
be és haditörvényszéki vizsgálat alá kerültek. A polgáriakból lett honvéd-
tiszteket sorozás alá vetették s az alkalmasakat közlegényként, a volt legény-
séggel együtt Ausztriába, főleg Lombardiába hajtották. A polgári egyének
közül a politikai „bűnösöket“ Pestre vitték. Megkezdődött az üldözés és
bosszúállás. Egyedül Pászkyéjécs büszkeségei, a volt fővezér és a begön-
gyölten nyalábokba csomagolt és szekéren Nagyváradra szállított zászlók
maradtak orosz kézben. Végül Görgey is, minek utána a cár közbelépése
folytán amnesztiát kapott, Ausztriába vitetett őrizetbe. Csak a zászlók ma-
radtak vissza, hogy augusztus 30-án a herceg személyi málhájával együtt
hagyják el Magyarországot. De továbbra sem tűnnek el szemünk elől.
Hosszú útjuk során Szentpétervárott tűnnek fel, hol diadalmenet és kivi-
lágítás kíséretében hordozzák meg a Nevszki Proszpekten. Végül Moszkvá-
ban, a Kremlben, de ott sem valami melléképületben, hanem a cárok új
palotájában, még pedig ennek is a dísztermében, a díszemelvényre helyezett
birodalmi zászlóval szemben térnek végleges szállásukra. Herceg Ferenc,

Réthy László, Bolgár Ferenc és néhány kevésbé ismert magyar még ott látta őket hat sorban, a padlóra erősített tartókban „mint egy óriási páfránybokrót“. Azután még sok, a világháború alatt és után Moszkvát megjárt magyar hadifogoly. De époly megbecsülés övezte annak a férfiúnak arcképét is, aki e zászlókat Világosnál letenni kényszerült: Görgey Arthurnak, a már akkor árulással vádolt fővezérnek arc képe, valamint a fegyverletétel jelenetéről készült nagy festmény, a szentpétervári téli palota marsalltermének falait díszítette. A cár tehát büszke volt mindarra, ami az osztrák császárt keserítette. Csak mi nem voltunk büszkék rájuk, holott mind a fővezér, mind hadijelvényei fojtalan áldozatai maradtak a nagy nemzeti tragédiának.

A császáriak elégették zászlóinkat. Pár év múlva zászlaink égették a cár lelkét. Ausztria hálátlan viselkedése a krími háború idején idézte elő ezt. Bevallotta Bismarcknak s ezt nyíltan meg is írta.

Nálunk a közvélemény a szabadságharc bukásáért mindenkit inkább, mint az oroszokat okolta. Sőt tovább ápolta azt a romantikus hálát, melyet különösen Görgey seregében ébresztett az orosz tisztikarnak a hadjárat alatt és a fegyverletétel után tanúsított lovagias magatartása. Mióta napfényre került Haynaunak 1849. augusztusában Béccsel és az orosz vezérekkel folytatott levelezése (Steier Lajos: Haynau és Paskievics), megérthetjük, hogy miért dühöngött a szadista fővezér. Mert nem akasztathatta fel Görgeyt és nem tiporhatta meg zászlóinkat. Akkor nyílt meg az a rés a volt szövetségeseink között, mely az első világháborúig állandóan tágult. A mi romantikus hálánk az oroszok iránt pedig csak növekedett, amikor 1896-ban a cár, nemcsak hogy elküldte ezredéves kiállításunkra az 1849-ben Bemtől zsákmányolt, állítólagos Rákóczi-kardot, hanem a kiállítás bezárása után, Bécsset nem kímélő gesztussal a magyar nemzetnek ajándékozta. Már akkor gondoltak sokan arra, hogy egy következő kiállítás alkalmával talán a világszi zászlókat kapjuk meg. A világháború négy esztendeje azután számtalan alkalmat adott arra, hogy 1849-ben gyökerező rokonszenvünket az oroszokkal úgy a harctéren, mint a hadifogolytáborainkban éreztessük. Bizonyára sok „muszi“ él még ma is az orosz föld fél világot borító térségein, aki hálával gondol az itt élvezett pajtáskodó jóindulatra. Bécsben persze ez is feltűnt, amiről számos szigorú parancs és ellenintézkedés tanúskodik.

Az orosz állam politikai átalakulása lényegében nem érintette moszkvai zászlóink sorsát. Hadifoglyaink csapatostul zárandokoltak hozzájuk. Mikor aztán a Kreml gyűjteményeit átrendezték, a zászlókat az úgynevezett Forradalmi Múzeumba vitték át. De itt is olyan megbecsülésben részesültek, mint előbb. Sőt ez a beállításuk érlelte meg azt a gondolatot is, melyet az orosz szocialista tanácsköztársaságok szövetsége most megvalósított. Szerintük az 1849-i szabadságharc emlékei nem őket illetik, akiknek elődei leigázásunkban közreműködtek, hanem minket. A nemes elhatározásról január 9-én értesültünk. Azóta a magyar nemzet ünneplő sorfala közt, fényes katonái tiszteletadástól kísérve, hazatértek az egykor magasan lobogó, majd földre sikló szent jelvények. Most ismét kibontva, valóságos feltámadási körmenetben kanyarodtak fel a budai Várba. Az északnyugati rondellán, volt fővezérük gyönyörű lovasszobra köré sorakoztak. Az ország első méltóságainak jelenlétében költő és katona üdvözölte őket. Majd, miután ők maguk hajoltak meg Görgey ércalakja előtt, bevonultak a magyar hadimúlt megszentelt csarnokának, a M. Kir. Hadimúzeumnak valamikor általuk is ostromolt falai közé. Azokba a termekbe, ahol már vártak rájuk annak idején a megsemmisüléstől megmentett társaik, meg azok a darabkák, melyeket 92 esztendő előtt, a fegyverletétel küszöbén, emlékül vagdostak le róluk kegyeletes kezek. Hosszú sorokban járulnak most eléjük az egykori harcosok a honvédek unokái és szépunokái.

Hátra van. még azonban tudományos feldolgozásuk. Sajnos, néhány feliratos darabon kívül nem sok olyan akad, melyről egy vagy más ismertető jel segítségével meg lehetne állapítani valamely csapattesthez való tartozásukat. De legalább nagyban osztályozhatók lesznek. S ha nem tárul is fel minden kutatott rejtély, mindennél fontosabb, hogy itthon vannak, ahonnan egyszer a sors kegyetlen szeszélyéből oly messzire elszakadtak. De visszatértek, — s ebben is mily gyönyörű, mily csodás szimbólum rejlik — visszatértek, mint elszakított területeink.

AGGHÁZY KAMIL